

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTERNEK A KÖZOKTATÁS 1883-4-İK ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL SZÓLÓ JELENTÉSE.

Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy Magyarországnak a fennebb jelzett tekintetben való állapotát vázoljuk. A jelentés, nevezetesen az első, a népoktatással foglalkozó része, a közoktatás intézményének s az ebben működő erőknek viszonyait a statistica kérelhetetlen nyíltságával tünteti föl, nem kerülvén el azt sem, hogy néha — ha czéljának megfelel — szavainak s százalékjainak delphi-i oraculumszerű nyíltságot ne adjon. Az erre s egyáltalán a részletekre vonatkozó megjegyzéseinket ezek tárgyalásánál tesszük meg.

I. Népoktatásügy.

A mostani jelentés szép eredményt mutat, ha nem is az iskolák pusztá számát, (noha ebben is jó az eredmény) hanem az azok színvonalának emelésére, a tanerők helyzetének javítására czélzott törekvést tekintve. A jelentések szerkesztésének rendje szerint, az idén, az 1869. és 1881. évi eredmények vannak az 1883/4. évivel szembeállítva. Az első adatok azt tüntetik fel, hogy mily arányban feleltek meg hazánk tankötelesei kötelezettségüknek.

1869-ben	2.284,741	közül	1.152,115:	50%
1881-ben	2.119,707		1.656,337:	78%
1884-ben	2.276,917		1.800,731:	79%

Mint látjuk, a gyarapodással meg lehetünk elégedve, mert ha lassan is, de biztosan történik. A jelentés a 69-ki állapotot a mostaninál valamivel jobbnak tartja, a mennyiben a tankötelesek számának a valószínűnél nagyobb voltát az akkor még hiányos összeírásnak tudja be.

A részletek közül a következőket adjuk. Az unitáriusok 9030 tankötelese közül tényleg iskolába járt 7106, s így 78.69 %-val közepes eredményt mutatnak. Ez azonban az unitárius egyházat nem mint iskola fenntartót, hanem mint erkölcsi testület érdekelheti, mióta önálló felekezeti püspökökre való törekvését részben feladta, s azokat községi iskolákba beolvasdani engedte.¹⁾ Az unitárius tanítás többi ügyeire vonatkozó adatokat később. A mi a nyelvet illeti, ki-

¹⁾ Ez minket, akármilyen szempontból vesszük, közelről kell hogy érdekeljen. Éppen azért nem tehetjük, hogy fel ne hívjuk rá lelkészársaink figyelmét. Hogy a tényleg iskolába járókra nézve 78,69% az eredmény, abban ugyan lehet a hibás összeírásnak is része, de e szám mégis megközelítőleg csak tényleget fejez ki és az kielégítőnek nem vehető. Használjunk fel azért minden rendelkezésünkre álló eszközt arra nézve, hogy tanköteleseink iskolába járjanak, hogy a statistika hozzon e tekintetben is a lehető legkedvezőbb eredményt reánk nézve, mint, a mit örömmel láttunk, hozott a gymnasiumokról való kimutatásban, az unitáriusok azok közt foglalván ott helyet, kik számarányukhoz képest legtöbb tanulóval küldenek a középiskolákba.

Szerk.

derül, hogy a legszorgalmasabb tankötelesek a németek, tótok stb., leghátrább állnak a románok. A mit még a tankötelesekről elmondani érdemesnek tartunk, azok egyike az, mi az iskola-mulasztásról szól. A különféle iskolai hatóságoktól a ministeriumhoz beterjesztett adatok nyomán az 1.800,731 iskolázó közül 1.020,995 mulasztott, mindenik átlagosan 18 félnapot. Hol a legszegényebb sorsu gyermekeknek a munkaviszonyok folytán történt kivonása forog szóban, ott inkább helye van az elnézésnek; hol azonban a szülők hanyagsága, vagy az iskolai hatóság erélytelensége az ok, noha büntetésre csak az első esetben számíthatunk, ez méltó helyen köszönt be. Beköszöntött pedig ugy k. b. 40.000 frtnyi összeg képében, mely különböző jótékony tanc élokra fordított. Különös az a körülmény, hogy az iskolából kilépett 200,299 gyermek közül most is akadt 9915, azaz 5%, kik csak olvasni tudtak. Ez mindenesetre az iskolákban alkalmazott tanítóknak vagy mennyiségében vagy minőségében gyökerezik.

A következő rész az iskolák mennyiségével foglalkozik. A községek s iskolák száma, szembeállítva 1869-ben 12757 : 13798 ; 1881-ben 12726 : 15922 ; 1884-ben pedig 12692 : 16205 iskolához. Azaz a polgári községek nagyon csekély ingadozása mellett az iskolák számának tetemes növekvése áll, 1869 óta 17%. Eloszlásuk következő volt: Helybeli iskolát tartott 1869-ben 10187, a közokt. törvény 46. §-ától megengedett módon egy vagy több községgel egyesülve tartott iskolát 972 község, teljesen iskolátlan volt 1598.

1881-ben helybeli iskola 10681, közös iskola 1808 az iskola teljes hiánya 237 községben találtatott.

Ez évben helybeli iskola fentartatott 10623, közös 1764 községben, míg a teljesen iskola nélküli községek száma 305-re rug.

S most következik egy passus, melynek értelmét legalább mi nem bírjuk megérteni. „Ezen bizonyos neme az állandóságnak az újabb nyilvántartás alapján keletkezett s az adatok teljes megbízhatóságát igazolják, s arra mutat, hogy hazánk iskolai közigazgatásában helyesebb irányú haladás keletkezett.“

Mi a következőket észleltük. 1869-ben a községek 79.85%-ja, 1881-ben 83.93%-ja, 1882-ben 83.78%-ja, 1883-ban 83.76%-ja, 1884-ben 83.71%-ja birt helyi iskolával. Biz' ez 1881 óta — ha kevés is — de hanyatlás, s így az idézett állítás második felével egyet nem érthetünk; mit ér most már az adatok megbízhatósága, ha e megbízható adatok halványodó eredményt mutatnak?! Legfeljebb nem vagyunk önámításban: a különben jó eredményekről szóló jelentésnek ez a pontja bizony kedvezőtlen.

Karöltve járt ezzel az iskola felett nem rendelkező községek számának 1881. óta 237-ről 305-re szaporodása, mi feltűnést keltő jelenség. Nem is igen fessegeti e dolgot tovább, mert így csak a figyelmes észlelőnek tűnik fel az a súlyosbító körülmény, hogy az iskolátlan községek száma maguk a községek számának csökkenése mellett történt. Míg 1881-ben e szegényes községek száma 1.86%_o addig 1884-ben 2.42%_o volt. De ez legalább közvetlenül nem a kor-

mány hibája, hanem azoké a — többnyire oláh — falvacskáké, melyek sem az iskolatartásban, sem ennek nyilvántartásában a kellő lelkiismeretességet nem fejtik ki, nem azért, mert az oktatásügy horderejét felfogni nem tudják.

Magyarország e 12327 községében talált iskolák között jellegre nézve felekezeti 13651 (unitárius 56), községi 1844, állami 503, egyleti s magán 207. Az állami iskolák mind 1869 óta keletkeztek, a községi iskolák száma 1365, a felekezetié 332-vel szaporodott. Ez utóbbi azért olyan kicsiny, mert gyarapodásuk csak 1881-ig tartott, azóta csökkentek. Egyházunk fennebb érintettük eljárása szerint a jelenlegi 56 iskola körülbelül fele a 69-ki 103-nak. Ez esztendőben (1884) megszűnt 8, keletkezett 3 unitárius iskola.

Az iskolák fokozata s jellege. A népoktatási törvény létrejöttékor a népnevelés csupán elemi iskolákra szorítkozott. Az azóta való fejlődést legjobban az eredeti táblázat mutatja:

	elemi	felső nép	polg.
1869-ben	13,798	—	—
1881-ben .	15,734	78	110
1884-ben	15,993	76	136

Megjegyezzük, hogy az unitáriusok másféle népiskolát, mint elemi, nem tartottak. Továbbá a polgári iskolákra vonatkozólag, hogy szabályszerű 6 osztályu kevés (20) van, a többi még a fejlődés stádiumában.

Ifjúságunknak nem szerint való külön oktatására nézve azt az eredményt látjuk, hogy a vegyes iskolák száma évről-évre csökken. Az unitárius 56 iskola közül ellenben 51 vegyes.

„Nagy általánosságban megemlíthetem mindenekelőtt, hogy az 1884. évben folytatott a taneszközök, tankönyvek és egyéb iskolai segédszerek előállítására, melynek segítségével lehetővé válhatik az, hogy az iskolák, illetve a tanítók és tanulók olcsó árakon jussanak mindazok birtokába, melyekkel a nevelés és oktatás sikere előmozdítható.“ A jelentésnek ez a passusa, továbbá az, hogy 12757 frt. értékű taneszköz osztatott ki, aztán az idén is megtartott magyar nyelvű póttaanfolyamok, a gazdaság okszerűbb módot igénylő specialis ágaira szervezett vándortanítóságok, a tanítók, tanulók s így az oktatás kulturájának emelésére alkalmazott sikeres törekvések. Ugyanitt említendő még a közel 400,000 kötet fölött rendelkező 6315 iskolai könyvtár is.

A mi különösen a magyar nyelvű póttaanfolyamot szükségessé teszi, azaz, hogy a tanítók közül magyar anyanyelvű volt 19121, beszélt 938, keveset tudott 1857, nem birta a nyelvet 1242, a mi 14%_o. Ez utóbbiak számának csökkenése igen kedvező arányban történt, s a hála érte a ministert illeti. A még meglévő bajon pedig — dicsérettel kell kiemelnünk — sokszor magyar tanító hiányában magyar pap segített. Az iskolák anyanyelvénél örövendetes: a mi kevés unitárius iskolánk van, az mind magyar.

A felsőbb népiskolák közül kiemelendők az állami felsőbb leányiskolák, Trefort miniszter gondtal őrzött ültetvényei. Ezek kényelmes ellátásban részesülnek, s az intelligens középosztály lánykáiak adnak általánosan műveltséget. Közülök néhány, mint a budapesti szép virágzásnak indult.

A tanulók s iskolák számával szoros kapcsolatban áll a harmadik tényező, a tanítók ügye. Számra nézve az 1869. év 17792 tanítójával szemben az 1884. év 23158 tanítója áll, mi e 15 évi különbségben úgy 360 évenkénti szaporodást jelent. Egy iskolára átlag esett 143 tanító, s egy tanítóra 98 gyermek. Legtöbb tanítót foglalkoztattak a róm. kath. a községi, azután a helv. hitf. iskolák stb. Minden 1000 közül 3 unitárius iskolabeli volt, kiknek összes száma az 52 iskolában 62.

A tanítók között az oklevél mindinkább tulnyomó lesz, nagyon fogyván már azoknak a tanítóknak száma, kiket a törvény mivel már azelőtt is alkalmazásban voltak, állásukban oklevél nélkül is meghagyni rendelt, de erre legkevesebb súlyt majdnem az unitáriusok fektetnek. Látjuk azt is, hogy nálunk 19 u. n. lelkész-tanító volt.

A tanítók és tanítónők közötti arány a tanítónők számának növekedését mutatja, számuk 2571 levén, mi azt jelenti, hogy minden 1000 tanító közül 888 férfi és 111 nő. Így a tanítónők társadalmi állásukban mindinkább erősödnek.

A tanítókra vonatkozó utolsó mondani való nyugdíj ellátásukat illeti. E tekintetben elég szép az eredmény. Míg 1875-ben, alakulása esztendejében 41% volt a tanítók s óvok közül ez intézet tagja, addig most a tanítók számának tartalmas szaporulatával versenyt tartva az intézet tagjainak száma mégis 55%. Ez eredményt nagyobbá teszi még az is, hogy az alakuláskor a tanítók nagy része nem mutatott hajlamot a belépésre, s akkor még — nem mint az azóta kinevezettek — erre kényszeríthetők nem voltak. A jogosult kiérdemültek, özvegyek, árvák stb. összesen majdnem 120,000 forintot dijazták.

Az iskolák fenntartási költségei néli látjuk, hogy míg 1869-ben 3,760,000 addig 1881-ben 10,650,000 és 1884-ben 12,900,000 forintba kerültek az összes iskolák különféle fenntartóknak. Igen érdekes, hogy Magyarország a 16205 iskola fenntartását a 90,971,721 forint állami egyenes adó 14 perczentje arányában eszközölte.

A mi még a tanítók előbb tárgyalt ügyével szoros kapcsolatban áll, az ezeknek kuttforrása: a tanítóképzők. Ezek száma 70 volt, közülök kizárólag tanítóképző 24, míg a többi szerves egyesületben állott vagy valamely középiskolával, vagy hittani intézettel. 16 nőtanítókat, egy pedig vegyesen képzett. Az évet 2641 tanító s 991 tanítónőjelölt végezte. Az utolsó évfolyam után, melynek a még nem mindenütt életbe léptetett IV. évfolyamnak kellene lenni, 311 tanítói, 376 tanítónői oklevelet adott ki 64 képezde. Ez tekintve, hogy a normális szükséglet évenként átlag 1000—1100 tanító, a szükségnek teljesen helyes arányban felel meg. Mit azoknak is jó lenne

tudtul adni, kik nagy előszeretettel emlegetik a nőtanítóképzőket mint a proletárizmust terjesztő tényezőket.

A tanári személyzet, valamint a helyiségek jó lábon állottak, csak az e intézetekben oly annyira fontos torna helyiségek nem felelnek meg a kívánalomnak. Egyike a legkellemetlenebb tényeknek az, hogy Magyarországon akad még pár olyan tanítóképző, mely nem magyarul tanít (szász, szerb, oláh.)

Végül az óvintézetek rovataihoz értünk, melynek óvóit az orsz. kisdéavást terjesztő, s másodsorban a szerényebb Fröbel-egylet nevei. Az eredmény tán valamennyi tanintézet közül ennél áll legrosszabbul. Mert 1881 óta 309-ről csak 364-re szaporodott, mi 12692 községgel szemben elenyészőleg csekély. Pedig mily könnyű lenne ott, hol némi iskola helyiség van, legalább a nyári szünet alatt egy egyszerű dajka felügyelete mellett egy kezdetleges óvintézetet állítani. De a folyó évben már — mint halljuk — javul a helyzet, s a kormány is ministeri biztosával egyre propagandát csinál az ügynek.

A jelentés legutoljára a taneszközök előállításáról szól, mi a mellett, hogy jutányos eladást és ajándékozást (ez évben 12757 frt. ért.) eszközöl, még a bősébben levő magyar mechanikai iparágat is éleszgeti.

Ezek a népnevelési jelentés adatai. Ha a figyelmet tőlük nem resteltük, ugy a rideg számok kalauzolásával azon meleg, felemelő öntudatra jutottunk, hogy kulturánk, — ha mutat is itt-ott hiányokat — jóakaratu őrzők kezébe vagon letéve.*)

B. GYULA.

*) A felsőbb iskolákról a jövő füzetben.

EGY SZÁZ FORINTNYI TEMPLOM-ALAP TÖRTÉNETE.

I.

BUDAPEST, 1886. JAN. 8.

Ezelőtt másfél évvel — tán kettővel is — kebli egyháztanácsi végzés következtében én is átvettem budapesti egyházunk leendő templom-építési alapjának létesítésére tervezett egy könyvecskét a végre, hogy jóembereimet s barátaimat, mikor én is érkezem, őket is föltalálom, megkeresve, az istenes és magyar nemzeti célra adakozásra kérjem fel. A könyv czime megmondja rendeltetését: „*Gyűjtő könyvecske a budapesti unitárius templom-alap javára befolyó kegyes adományokról . . . 30 szám*, (latinul van írva: *Nro*, de én azt rossznak tartom, mert nem magyar kifejezési alak, s úgy írom ide, a mint magyarnak kötelessége). Gyűjtés végett kiadatott *J a k a b E l e k* urnak, (itt is van elől egy üres czim, a mit sohasem szerettem, másokban is sokszor megróttam, tehát magam irván magamról, elhagytam.) mint főgyűjtőnek és megbizottjának, mit az egyházközség pecsété igazol. Itt, jobbról, a rányomott kék festékű pecsét: *U n i t á r i u s E g y h á z k ö z s é g B u d a p e s t e n*. Az első lapon belől: „*Megbizások*“, a 2-ik lap első fele üres, belső felén ez áll: *Értesítő*.

Az adományozott összegnek megfelelő szelvények leszakittatván, nyugta gyanánt az adakozónak átadandók.

A belső féllap megfelelő hasábjára az adakozó neve felírandó; de ez az adakozó kívánatára el is maradhat.

Az adományok a főgyűjtő által, a könyv számának megjelölése mellett, havonként postautalvánnyal *Végh József* egyházi pénztárnokhoz (Budapest, I. kerület, vár, uri-utca 24. sz. I. emelet) küldendőek be és általa nyilvánosan is (értetik a „*Keresztény Magvető*“ czimú unitárius havi egyházi irat) nyugtáztatni fognak.

Az utolsó pénzküldeménynel egyidejűleg a *Gyűjtő* könyvet, a netán megmaradó (ki nem szakított) szelvényekkel együtt ugyancsak a fennevezett pénztárnoknak kérjük elküldeni.

Ezután van 100 32-ed rétű kis levél, mindenike egy osztrák-magyar értékű forintot képvisel; egyik lapján öt vonal, 10 és 20 krajczárt tevő adakozásra osztva és be is vágva, melyek együtt egy levelen 1 forintot tesznek, középen sűrűn átluggasztva az egész levél összefügg, s kiki beírván elébb nevét 10 vagy 20 krajczáros egy vagy több szelvényre, azt, vagy ha egy egész levelet átvesz, átírja